

---

### Література

1. Катаев С. Л. Соціокультурна трансформація сучасного українського суспільства: дис. канд. соціол. наук: 22.00.01 / Катаев Станіслав Львович – К., 1998. – 380 с.
2. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І.Михальченко. – Дрогобич – Київ: Видавнича фірма «Відродження». – 2004. – 488 с.
3. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н.И.Михальченко – К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – 440 с.
4. Социогенетические основания трансформации общества (соавт. В.А. Золотухин, В.Г.Немировский и др.) / Научная монография [отражающая основные доклады секции V Международной Кондратьевской конференции «Закономерности и перспективы трансформации общества»]; Под науч. ред. А.И.Субетто. – Кострома: Изд-во КГУ им. Н.А.Некрасова, 2004. – 464с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С.Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33-48.
6. Шамрай В.В. Преобразование общества: пределы возможного / В.В.Шамрай. – К.: Наукова думка, 1994. – 176 с.

### Summary

**Bratsun I. Changes in the Outlook of a Person under the Influence of the Processes of Social Transformation.** *The impact of social transformation on the person, on the vector of development of society and the important aspects of the transformation of social system is analyzed. The interrelation and interdependence of world transformation and social change are considered. Factors and optimization direction of the human world in the global financial and socio-political crisis are revealed. The transformation of modern society defines "crisis" as a permanent condition of the modern world. Keywords: social transformation, modernization, human world, social system, social ideal, crisis.*

УДК 379. 85 : 39

© Алла Гаврилюк

Київський національний університет культури і мистецтв

## СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОТУРИЗМУ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ

*Доведено, що нині етнотуризм активно розвивається в Україні, а тому потребує розробки нової парадигми його підтримки та промоції. В основу парадигмального підходу покладено український етногеокультурний феномен. Зазначено, що його втілення можливе через запровадження публічно-приватного партнерства в туризмі. Ключові слова: етнічний туризм, парадигма, туристична індустрія, український етногеокультурний феномен, український етнічний ренесанс, публічно-приватне партнерство.*

*Постановка проблеми.* Сьогодні міжнародний туризм посідає одне з провідних місць у світовій економіці, що спонукає державні інституції до здійснення активних заходів реклами та промоції національного туристичного продукту. В'їзний туризм викликає жвавий інтерес у іноземців, та водночас, активізує міжнародні туристичні потоки до окремих туристичних дестинацій завдяки своїм унікальним автентичним пропозиціям. Разом з тим, зростає потреба у розробці та утвердженні нових наукових підходів до розвитку внутрішнього туризму, який сприяє подорожам всередині країни.

Сучасні тенденції пришвидшують процеси розробки та пошуку нових векторів розвитку туризму в Україні, яка для цього має потужний рекреаційно-туристичний потенціал. Підтвердженням зростаючого інтересу стає етнотуризм, який науковці розглядають по-різному: як різновид спеціалізованого, етнографічного, культурно-пізнавального, інших видів туризму, а тому постає потреба у проведенні глибоких теоретико-методологічних досліджень, здатних сприйматися не тільки науковим співтовариством, а й широкими колами вітчизняної та світової туристичної громадськості. Це слугує підґрунтям для утвердження нової парадигми розвитку внутрішнього та в'їзного туризму в Україні через віднайдення своєї унікальності та неповторності на туристичній мапі світу.

---

З огляду на сказане, етнотематика все частіше стає пріоритетним напрямом наукових досліджень вітчизняних туризмознавчих, філософських, культурологічних, соціологічних, психолого-педагогічних та державно-управлінських студій, підтверджуючи *актуальність* запропонованого дослідження.

*Аналіз наукових досліджень та публікацій.* Науковий інтерес до вивчення проблематики етнічного туризму почав активно зростати серед зарубіжних науковців наприкінці 80-х рр. ХХ ст., зокрема відзначимо праці Е.Сміта, А.Тойнбі й інших.

Проблемами розвитку етнотуризму в Україні науковці активно почали займатися також наприкінці ХХ століття. Серед плеяди дослідників – О.Бейдик, О.Дутчак, В.Кифяк, М.Кляп, І.Кучинська, О.Любіцева, М.Мальська, Є.Панкратова, В.Петранівський, А.Полухіна, В.Стафійчук, Л.Устименко, В.Худо, Ф.Шандор та ін. В їх творчих доробках відображені дослідження теоретичних аспектів розвитку етнотуризму, представлена характеристика вітчизняних етнотуристичних регіонів України з позиції формування етнотурів, приділено увагу розробці термінологічного апарату тощо.

Дослідницьким інформаційно-методичним центром упродовж останніх років позиціонує себе Львівський державний інститут економіки і туризму, який став науковою установою, що займається вивченням проблематики етнічного туризму, ініціатором проведення науково-практичних конференцій, присвячених виявленню сучасних тенденцій розвитку та проблемам українського етнічного туризму, розробником проекту Державної цільової програми розвитку українського етнотуризму.

Науково-практичний аспект розвитку українського етнотуризму вивчається та реалізується викладачами кафедри міжнародного туризму Інституту готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв. Зусиллями студентів та автора статті в рамках науково-дослідних робіт кафедри за напрямом «Дослідження потенціалу туристичних ресурсів в Україні» був розроблений та активно просувається «Календар подієвого етнотуризму в Україні на 2013 рік», у якому зібрана інформація про етнотуристичні атракції всіх областей України та Автономної Республіки Крим. Нині цей інтерактивний ресурс успішно презентує етнофестивальний рух і етнокультурні заходи за напрямками: релігійна обрядовість, народне декоративно-прикладне, ужиткове, хореографічне, музичне мистецтво, бойова історична реконструкція, народні промисли, етномода, національна кухня, спортивна рекреація.

Сьогодні етнотуристичною тематикою зацікавлені вітчизняні суб'єкти туристичної діяльності, які організовують етнотури до унікальних локацій або у місця проведення етнофестивалів. Значна кількість заходів проводиться за сприяння місцевих органів влади та зацікавленої громадськості. Саме цим пояснюється особливий науково-практичний інтерес до відродження традицій української минувшини, їх популяризація засобами туризму у процесі публічно-приватного партнерства.

*Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми.* З викладеного вище, зрозуміло, що більшість туристичних країн світу з метою привертання уваги потенційних туристів використовують етнотуризм як унікальний ресурс, притаманний саме цій державі. Таку можливість отримала й Україна в наш час, яка за останні роки обрала етнотуризм пріоритетним напрямом розвитку окремих територій.

Однак варто зауважити, що етнотематика розвивається, у переважній більшості, з ініціативи незначної кількості туристичних підприємств; ініціативних власників відновлених або створених етнооб'єктів; має ознаки регіоналізації (значною мірою – це західний, центральний, північний та південний регіони), але, на жаль, не має державної підтримки, за виключенням окремих обласних та районних органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Саме тому серед першочергових завдань з боку урядових інституцій повинна стати розробка концепції, а згодом, стратегії розвитку українського етнотуризму як базового документу для Державної цільової програми розвитку українського етнотуризму. Це, своєю чергою, спонукає наукову спільноту до створення та пропагування оновленої парадигми розвитку вітчизняного туризму, в основу якої має бути покладена етнотуристична проблематика.

---

*Мета* запропонованої статті полягає у теоретичному обґрунтуванні потреби в утвердженні нової парадигми розвитку вітчизняної туристичної індустрії, що є можливим через використання потенціалу українського етнотуризму шляхом публічно-приватного партнерства.

Виокремлена мета дозволяє розв'язати низку наукових завдань: здійснити аналіз джерельної бази етнотуризму, подати визначення поняття «етнічний/етно туризм» та визначити його місце в структурі туризму; проаналізувати сучасний стан етнотуризму в Україні, виявити основні тенденції, проблеми та перспективи його розвитку; визначити основні ресурси етнічного туризму з метою залучення їх до формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту України; представити концептуальні засади нової парадигми розвитку вітчизняної туристичної індустрії на засадах публічно-приватного партнерства.

*Виклад основного матеріалу.* Сучасна світова туристична індустрія постійно працює над вивченням мотиваційних уподобань споживачів туристичних послуг. Характерною ознакою втілення такої взаємодії є переорієнтація пляжного відпочинку на культурно-пізнавальний. Через те, на зміну формулі «трьох S»: sea – sun – sand (море – сонце – пляж) поступово приходить формула «три L»: lore – landscape – leisure (національні традиції – пейзажі – дозвілля).

Все частіше й науковці, і практики говорять про використання основних засад теорії «етнічного ренесансу», введenu в науковий світ видатним англійським етносоціологом та етнополітологом Ентоні Смітом і втілену в життя багатьма націями. Її теоретичний концепт ґрунтується на відродженні свого етнічного минулого та привнесення його у реальне нинішнє життя через не просте копіювання, а оновлення, осучаснення, модернізацію. За його твердженням, «етнічний ренесанс – це засіб віднайдення й збереження свого етнічного минулого і водночас трансформація його у дещо сучасне, побудова нового типу життя на стародавніх підвалинах, створення нової людини, побудова нового суспільства через відродження старої етнічної ідентичності та збереження кілець у ланцюгу поколінь» [8]. Згодом ідею Ентоні Сміта підтримують і розвивають ряд вчених, серед яких професор Сіракузького університету США Майкл Новак, який влучно окреслив в етнічному ренесансі потребу оновлення, називаючи його «голодом на моральний образ, на власну аутентичність, на можливість бути собою і не бути такими, як усі інші» [8].

Упродовж тисячоліть на території своєї держави українці – представники титульної нації – створили фундаментальні історико-культурні, матеріально-духовні цінності, зберегли для прийдешніх поколінь оригінальні зразки неперевершених українських народних промислів, самобутню мовно-пісенну та літературну спадщину та в складних суспільно-політичних умовах відстоюють всі ці надбання й зараз. Вони – по-справжньому ще не оцінений скарб національних туристичних ресурсів, які популяризують етнічний та інші види туризму та є підґрунтям для втілення «*українського етнічного ренесансу*» (визначення автора).

Вважаємо, що етнотуризм – один з найперспективніших нині видів туризму в Україні, можливості якого повною мірою не вивчені, не використані й не оцінені. Це дає підстави стверджувати, що затребуваною часом стає розробка та впровадження нової парадигми розвитку вітчизняної туристичної індустрії, побудованої на засадах віднайдення та відтворення найкращих традицій української гостинності.

Як науковий концепт, парадигма вимагає цілісного підходу до її розробки, тому варто окреслити фундаментальні наукові, ціннісні, практичні та суспільно-політичні складові у її структурі. Найперше, потребує деталізації науковий супровід термінологічних аспектів етнотуризму, виокремлення його сутнісних характеристик, формулювання відповідного понятійно-категоріального апарату. Ця проблема стала провідною у творчих доробках ряду зарубіжних та вітчизняних дослідників. Однак у більшості з них немає єдиного підходу до поняття «етнотуризм». Зокрема в Україні, така термінологічна неузгодженість зумовлена відсутністю правового регулювання етнотуризму та широким науковим дискурсом понятійного апарату видової туристичної класифікації.

У працях вітчизняних науковців представлено досить широкий понятійно-категоріальний апарат етнічного туризму, виокремлено етнографічний, етнокультурний, ностальгійний, етнографічно-краєзнавчий, сентиментальний, гастрономічний, івент-туризм (подієвий), етнофестивальний, які постають як окремими видами туризму, так і різновидами етнотуризму.

Одним із перших визначення етнотуризму запропонував американський дослідник Е. Сміт, вбачаючи в етнічному туризмі засіб пізнання глибинних традицій, екзотичних народностей, що включає відвідування їхніх домівок і поселень, спостереження за обрядами тощо [8].

Висновки вітчизняної дослідниці С.Муравської показали, що більшість існуючих досліджень етнічного туризму в європейських країнах і США концентрують увагу на визначенні етнотуризму як мандрівок до часто ізольованих етнічних груп і екзотичних місць. Ряд науковців вважає, що етнічний туризм має включати подорожі друзів та родичів на батьківщину предків з метою вивчення власної етнічної приналежності (ностальгічний туризм) [4].

Серед українських науковців немає одностайної думки щодо визначення терміну «етнотуризм». Л.Устименко етнічний туризм розглядає як етнографічний, що є видом пізнавального туризму, основною метою якого є відвідування етнографічних об'єктів, що є історичною спадщиною народу, який проживав на цій території [11].

Український дослідник В.Петранівський пропонує розглядати етнотуризм як етнокультурний та інтегрований спеціалізований вид туризму, який сформувався на межі туризмології, культурології, етнографії, туристичного краєзнавства і рекреації шляхом міждисциплінарного синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних досліджень [6].

Як бачимо, термінологічна неузгодженість поняття «етнотуризм», з одного боку, демонструє підвищений науковий інтерес до цієї проблематики, та водночас, вимагає вирішення дискусійних питань щодо визначення *етнічного або етнотуризму*, під яким, на нашу думку, слід розуміти вид спеціалізованого туризму, що сприяє задоволенню духовних, психологічних, фізіологічних, соціальних потреб осіб, які подорожують, створює умови для ознайомлення з історико-культурною, етнографічною, духовною спадщиною певного етносу.

Об'єктами такого виду туризму є матеріальні, духовні та культурні цінності, створені та збережені представниками певного етносу в процесі життєдіяльності на чітко окресленій території. Суб'єкти етнічного туризму – особи (туристи) або колективи індивідуумів, які ознайомлюються з об'єктами етнічного туризму за допомогою різноманітних комунікативних практик.

Варто зазначити, що серед різноманітних наукових підходів до етнотуристичної тематики дискусійним залишається питання щодо чіткої класифікації етнотуризму. Проведений аналіз джерельної бази, наявний ресурс етнічних турів дозволяє провести класифікацію етнотуризму за такими критеріями: характером місцевості; метою подорожі; сезонністю; соціально-демографічним показником; тематикою етнозаходу; формами організації. Систематизовану нами класифікацію етнотуризму викладено в табл. 1.

Таблиця 1

#### Класифікація етнотуризму

№ п/п	Критерій класифікації	Різновиди етнотуризму
1.	За характером місцевості	Етносільські, етноміські.
2.	За метою подорожі	Спортивний, пізнавальний, релігійний рекреаційно-оздоровчий, краєзнавчий, пригодницький, культурно-освітній, екологічний, комбінований та ін.
3.	За сезонністю	Зимовий, літній, міжсезонний.
4.	За соціально-демографічним показником	Дитячий, юнацький, молодіжний, сімейний, для людей середнього віку, для людей похилого віку, без вікового цензу.
5.	За тематикою етноподії	Релігійно-обрядовий, мистецький (народний фольклор і т.д.), гастрономічний (національна кухня), декоративно-ужитковий (народні промисли), стилістично-дизайнерський (етномода), бойової / історичної реконструкції, спортивно-рекреаційний.
6.	За формою організації	Фестиваль, виставка-ярмарок, майстер-клас, спортивні змагання, карнавал, дегустація, вернісаж, реконструкція історичних подій тощо.
7.	Відповідно до напрямку туристичного потоку	Внутрішній (традиційний), в'їзний (ностальгічний).

---

Отже, представлена класифікація етнотуризму є однією зі спроб систематизації розрізненої інформації, яка може бути взята за основу й у процесі подальших наукових досліджень доповнюватись новими різновидами залежно від класифікаційних ознак.

На туристичній мапі світу Україна – унікальна держава. Потенціал її туристичних ресурсів невичерпний, багатогранний, розмаїтий і автентичний. Особливою індивідуальністю вирізняється Україна як держава, що дала світові неординарне, унікальне філософське світоглядне вчення, в основі якого лежать ціннісні людські якості з притаманною українцям самобутньою етнічною відкритістю, щирістю, душевністю, чуттєво-емоційним внутрішнім світом, щедрістю, гостинністю, високим рівнем грамотності, постійним прагненням до саморозвитку та самовдосконалення.

Суттю української національної ідентичності є духовний тип українця з первісністю серця як провідного первня морального життя на засадах рідної природно-культурної національної традиції. Тому не випадково, сила духу українця, за влучним визначенням П.Таланчука, є в його серці [10]. Сковородининська філософія серця знаходить своє відображення в сучасних реаліях і є затребуваною формою різних комунікативних практик, серед яких провідне місце посідає етнотуризм.

Унікальністю українського етнотуризму є природна тяга до землі та всього земного як особливого ціннісного первня української етнічної душі, своєрідний етно-дух Землі, закладений ще в епоху трипільської культури та сформований упродовж тисячолітнього історичного розвитку Української держави. Це не лише природне біорізноманіття, цінні ґрунти, мальовничі ландшафти, сприятливі природно-кліматичні умови, які давали сили на добротворення, а й синергія етногеокультурних традицій, що відповідно склалися саме на цій території як поєднання духовних цінностей, в якій земля возвеличувалася не лише як годувальниця, а й стрижнева вісь ментального буття українців.

Духовність – ціннісна риса української ментальності, що збереглась і відродилася в умовах «українського етнічного ренесансу» й стала однією з провідних тематичних етнотуристичних подорожей, бо з давніх часів і донині Людиноцентризм і Христокцентризм – у центрі української душі, а отже й у серці, тому й визначають світоглядні цінності українців.

З огляду на вищесказане, сучасний парадигмальний підхід до розвитку вітчизняного туризму вибудовується на цінностях *українського етногеокультурного феномену*.

Представлена тенденція співзвучна з міжнародним досвідом відродження духовних традицій етносів, оприлюднена ще в 1980 р. Манільською декларацією зі світового туризму, в якій зазначалося, що саме через духовний етнічний первень відбувається гармонійний розвиток особистості та її етнічного простору, самобутньої національної культури, традицій, практик.

Прикладний характер реалізації сучасної парадигми стає можливим завдяки різноманітним уподобанням споживачів туристичних послуг. Віднайдення національної ідентичності засобами туризму відбувається шляхом організації етнозаходів. Зважаючи на їх сучасну різноманітність (див. «Календар подієвого етнотуризму в Україні на 2013 рік») [2], важливими мотиваційними чинниками є духовні, соціальні, пізнавальні, ментальні потреби та фінансові можливості туристів для їх реалізації.

Варто відзначити, що нині в Україні – мода на етнотуризм. Однак не слід забувати про такі категорії громадян, які віддають перевагу відпочинку за кордоном, а для частини українців або взагалі не цікаві подорожі і вони звикли проводити вільний час вдома, або для їх здійснення немає жодної можливості. Тому роль держави у виявленні мотиваційних уподобань українського споживача туристичних послуг, найперше, залежить від підтримки національних проектів розвитку етно- та екотериторій, різноманітних етнозаходів, розбудови транспортної та туристичної інфраструктури, що впливатиме на переорієнтацію мотиваційних уподобань вітчизняного туриста на внутрішній ринок за рахунок якості наданих послуг. Це, безумовно, сприятиме й зростанню в'їзного (міжнародного) туризму.

Потребує оновлення державна політика інформаційного забезпечення та пропаганди відпочинку в Україні з використанням різноманітних маркетингових засобів, як це традиційно

---

здійснюється в багатьох країнах світу. Безперечно, економічна підтримка забезпечувала б реалізацію національної стратегії розвитку етнотуризму через матеріальні та фінансові ресурси, а законодавче регулювання пришвидшувало б впровадження національних проєктів. Не потребує дискусій оновлення кадрової політики підготовки фахівців туризмознавчих, культурологічних, мистецтвознавчих спеціальностей, інформаційних і маркетингових технологій, і що вкрай важливо, на засадах патріотизму, національної гідності та самосвідомості.

Нова віха розвитку сучасної парадигми вітчизняного туризму потребує нових форм співпраці, що виникає між науковою спільною, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, представниками туристичного бізнесу та громадськістю через створення місцевих програм, стратегій розвитку етнотуризму, проведення різноманітних комунікативних заходів. Вони є підтвердженням публічно-приватного партнерства, спрямованого на підтримку та розвиток вітчизняної туристичної індустрії.

*Висновки та перспективи подальших досліджень.* Розвиток українського етнотуризму на сучасному етапі є можливістю втілення інноваційної форми «українського етнічного ренесансу». Мода та затребуваність суспільством етнотуризму повинна супроводжуватись правовим, організаційним, інформаційним забезпеченням, ідеологічною та фінансовою підтримкою його розвитку і промоції з боку держави, наукової спільноти й бізнес-структур у процесі публічно-приватного партнерства. Тільки за таких умов нова парадигма розвитку українського етнотуризму, в основу якої покладено український етногеокультурний феномен, що склався зі збережених національних природних, духовних, культурних надбань українського етносу, викликатиме широкий суспільний інтерес, матиме підтримку, визначатиме подальші наукові розвідки й згуртовуватиме українську націю.

#### Література

1. Гаврилюк А. Етнотуризм як «захисний код» нації / А. Гаврилюк // День. – 2012. – 14 серп. – С. 10.
2. Календар подієвого етнотуризму в Україні на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://igitb.knukim.edu.ua/kalendar-etnoturyzmu.html>.
3. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посіб. / Любіцева О.О., Панкова С.В., Стафійчук В.І. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
4. Муравська С.В. Етнічний туризм: до проблеми визначення терміну/ С.В. Муравська // Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи: матер. Всеукр. наук.- практ. конф. – Львів : ЛІЕТ, 2011 р. – С. 70-74.
5. Пазенок В.С. Філософія туризму: навч. посіб. / В.С.Пазенок, В.К.Федорченко. – К. : Кондор, 2004. – 268 с.
6. Петранівський В.Л. Етнокультурний та етнофестивальний туризм: теорія і практика / В.Л. Петранівський, А.С. Лисик //Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. – Львів: ЛІЕТ, 2011 р. – С. 28-41.
7. Пірен М. Етнопсихологія : підручник / М.І. Пірен. – К. : Ун-т «Україна», 2011. – 526 с.
8. Сучасний етнічний ренесанс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://aa0880kb.blogspot.com/2012/11/blog-post\\_21.html](http://aa0880kb.blogspot.com/2012/11/blog-post_21.html).
9. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. –К. : Знання, 2011. – 334 с.
10. Таланчук П. Незалежність України, як і власну гідність, громадянам необхідно захищати, навіть не уміючи : матеріали до вступної лекції та роздумів студентів / П.Таланчук. – К. : Університет «Україна», 2011. – 59 с.
11. Устименко Л.М. Основи туризмознавства : навч. посіб. / Л.М.Устименко. – К. : Альтпрес, 2009. – 320 с. – С. 114–238.

#### Summary

*Havryliuk A. Current Development of Ukrainian Ethnotourism: Paradigm Shift. The article verified that ethnotourism is actively developed in Ukraine, where it needs the rising a new paradigm of support and promotion. The basis of paradigm approach is the Ukrainian ethnogeocultural phenomenon. Its realization is possible by means of the public-private partnerships in tourism. Keywords: ethnic tourism, paradigm, tourism industry, Ukrainian ethnogeocultural phenomenon, Ukrainian ethnic renaissance, public-private partnership in tourism.*